

**BIHEVIORALIZM YONDASHUVI ASOSIDA “MANFAATLAR
TO’QNASHUVI”
QONUNING SIYOSIY XULQ-ATVORGA TA’SIRI**

Jabborova Sevara Shuxratovna

Student of the Department of Practice Political Science
of the University of World Economy and Diplomacy

Annotatsiya: Ushbu maqolada Bihevioralizm yondashuvi asosida “Manfaatlar to’qnashuvi” qonunining fuqarolar siyosiy xulq-atvoriga ta’sirini so’rovnomasida shaklida aniqlangan, ya’ni davlat tomonidan ishlab chiqilayotgan qonunlarga fuqarolarning reaksiyasi va ishonch darajasi yoritilgan.

Аннотация: В данной статье на основе подхода бихевиорализма определено в форме анкетирования влияние закона о конфликте интересов на политическое поведение граждан, т. е. освещается реакция и уровень доверия граждан к разрабатываемым государством законам.

Annotation: In this article, based on the behavioralism approach, the influence of the conflict of interest law on the political behavior of citizens is determined in the form of a questionnaire, i.e. the reaction and the level of trust of citizens to the laws being developed by the state are highlighted.

Kalit so'zlar: Bihevioralizm, “Manfaatlar to’qnashuvi” qonuni, stimuly va reaksiya, ishonchsizlik.

Ключевые слова: Бихевиорализм, закон “конфликта интересов”, стимулы и реакция, недоверие.

Keywords: Behavioralism, conflict of interest law, stimulus and reaction, distrust

Zamonaviy dunyoda, siyosiy jarayonlar madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni o'z ichiga olgan ko'plab omillarga duch keladi. Ushbu jarayonlarni o'rganish va



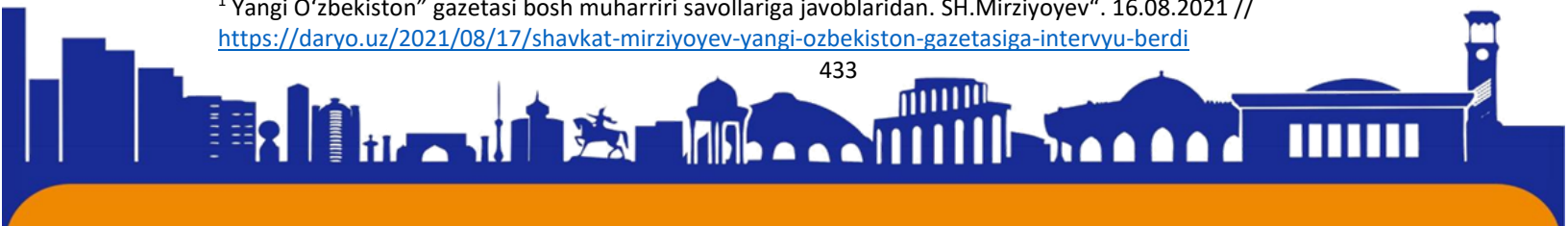
tushunishning muhim yo'nalishlaridan biri bu bixeviorizm - turli vaziyatlarda odamlarning xatti-harakatlari va reaksiyalarini o'rganishga qaratilgan yondashuv. O'zbekistonda, boshqa ko'plab mamlakatlarda bo'lgani kabi, bixevioristik yondashuv siyosiy jarayonlarda samarali bo'lishi mumkin, chunki u odamlarning xatti-harakatlariga ta'sir etuvchi ko'plab omillarni hisobga olishga imkon beradi, shuningdek natijalarni tahlil qilish va ularning oqibatlarini bashorat qilish imkoniyatini beradi.

“Yangi O‘zbekistonni barpo etish – bu shunchaki xohish istak, subyektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo‘lgan, mamlakatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-ma’rifiy vaziyatning o‘zi taqozo etayotgan, xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga to‘la javob beradigan obyektiv zaruratdir”¹, - deb muhtaram prezidentimiz aytganlaridek, Yangi O‘zbekiston xalqiga innovatsion, ilmiy va siyosiy natijalar lozim, turli murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar ustidan tadqiqodlar amalga oshirish uchun siyosiy tahlil usullari evolyutsiyasida keltirilgan bir qancha usullar orqalii bugungi jamiyatda fuqarolarning davlat siyosatga bo‘lgan e‘tibori va qonunlarning qay tartibda ishlayotganini bilish mumkin.

Avvalo, bixevioralizmdan siyosiy kampaniyalarda foydalanish mumkin. O'zbekistondagi siyosiy nomzodlar uchun o'z g'oyalari va loyihalarini eng jozibali tarzda taqdim etish va ijobiy munosabat bildirish uchun o'z saylovchilarining hissiy va psixologik fonini tushunish juda muhimdir. Bixeviorizm tamoyillaridan foydalangan holda, siyosatchilar odamlarning o'z nutqlariga bo'lgan munosabatini tahlil qilishlari, saylovchilar orasida mashhurligini oshirish uchun maqsadli manipulyatsiya va taktikalardan foydalanishlari mumkin.

Bundan tashqari, bixevioralizmda ommaviy kommunikatsiyalarga juda muhim ahamiyat beriladi. Bu odamlar ma'lumotni qanday qabul qilishlari, qanday javob berishlari va kelajakdagi harakatlarini qanday bashorat qilishlari haqida tushuncha beradi. Ko'p millatli va ko'p madaniyatli muhit mavjud bo'lgan O'zbekistonda bixevioristik yondashuv aholining turli guruhlari bilan samarali siyosiy aloqalarni o'rnatishda ayniqsa foydali bo'lishi mumkin. Turli xil ijtimoiy va milliy guruhlarning

¹ Yangi O‘zbekiston” gazetasi bosh muharriri savollariga javoblaridan. SH.Mirziyoyev”. 16.08.2021 // <https://daryo.uz/2021/08/17/shavkat-mirziyoyev-yangi-ozbekiston-gazetasiga-intervyu-berdi>





fikrlari va afzalliklarini tahlil qilib, ko'proq maqsadli va muvaffaqiyatli o'zaro ta'sir strategiyalarini ishlab chiqish mumkin.

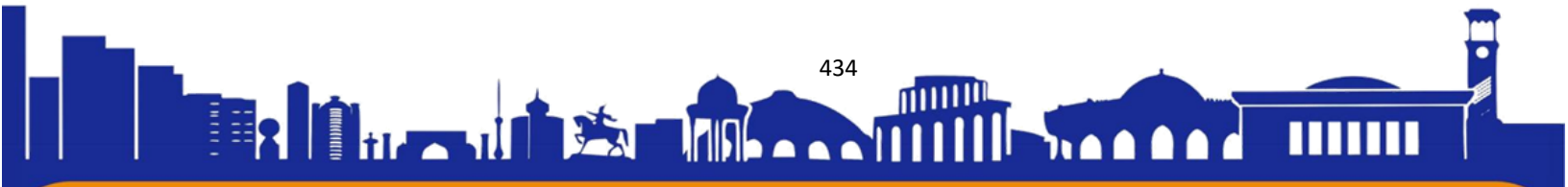
O'zbekiston siyosiy jarayonlaridagi dolzarb masalalardan biri jamoatchilik fikrini monitoring qilishdir. Bixevioralizm so'rovnomalar va tadqiqotlar o'tkazishda foydali bo'lishi mumkin, chunki u nafaqat respondentlarning javoblarini, balki ularni tanlash sabablarini ham aniqlash imkoniyatini beradi. Bu turli xil siyosiy harakatlar yoki qarorlar jamoatchilik fikri va fuqarolarning tanloviga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunishga imkon beradi.

Va nihoyat, bixevioralizm siyosiy qarorlarni qabul qilishda ishlatilishi mumkin. Oldingi tajribalar va natijalarni tahlil qilib, siyosatchilar turli harakatlarning mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qilishlari va eng samarali strategiyalarni tanlashlari mumkin. Bu, ayniqsa, tez o'zgaruvchan xalqaro muhit va mintaqadagi beqaror siyosiy vaziyat sharoitida juda muhimdir.

Shunday qilib, bixeviorizm O'zbekistonning siyosiy jarayonlarida foydali vosita bo'lishi mumkin, chunki u odamlarning xulq-atvoriga ta'sir qiluvchi ko'plab omillarni hisobga olishga imkon beradi va samarali siyosiy qarorlar qabul qilish uchun tahliliy vositalarni taqdim etadi. Ammo shuni yodda tutish kerakki, siyosiy jarayonlarni o'rganishga har qanday yondashuv uning cheklovlarini anglash va qonun ustuvorligi me'yorlari va tamoyillariga rioya qilish bilan ishlatilishi kerak.

Biroq, O'zbekistonda bixevioristik yondashuvni qo'llash jamiyat va psixologiya sohasidagi mutaxassislarning tanqidiga sabab bo'lishi mumkin. Inson xulq-atvorini o'rganishda ushbu yondashuv insonning qarorlari va harakatlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan murakkab ichki motivatsiya va hissiyotlarni hisobga olmaydi. Bu jamiyatda norozilikni keltirib chiqarishi va oxir-oqibat jamiyatning axloqiy me'yorlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ta'lim tizimi uchun mumkin bo'lgan oqibatlarni ham eslatib o'tish joiz. Xulq-atvorga asoslangan o'qitish tahlil va tanqidiy fikrlashsiz ma'lumotni oddiy saqlashni anglatishi mumkin. Bu ta'lim salohiyatini cheklab qo'yishi va o'quvchilarning ijodkorligi va individualligini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin.





Va nihoyat, xulq-atvorga asoslangan yondashuvni qo'llash jamiyatdagi odamlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin. Inson mustaqil ravishda qaror qabul qila oladigan erkin shaxs emas, balki tashqi omillarning manipulyatsiyasi va ta'siri obyektiga aylanadi. Bu odamlar o'rtasida yuzaki va kamroq samimiy munosabatlarga olib kelishi mumkin.

Umuman olganda, O'zbekistonda bixevioristik yondashuvni qo'llash ham ijobiy, ham salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Jamiyatning madaniy va tarixiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning hayotning turli sohalarida qo'llanilishini diqqat bilan baholash va muvozanatlash kerak. Shuni esda tutish kerakki, insonning xulq-atvorini faqat tashqi omillar to'liq tushuntirib bo'lmaydi va insonning ichki holati va motivatsiyasini ham hisobga olish kerak.

Biheviorelizm usuli yordamida bir nechta qonunlarga aholining munosabatini bilish mumkin. Qonunlar S (Stimul) bo'lsa, aholining munosabati R(reaksiya)ni bildiradi

Manfaatlar to'qnashuvi qonuni bizga nima beradi?

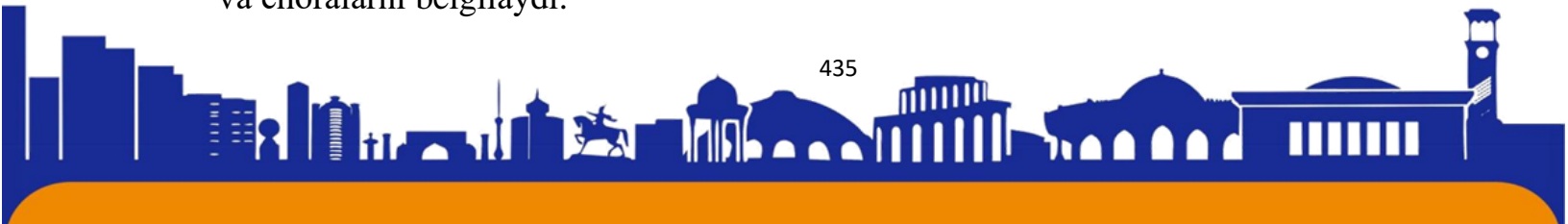
Xo'sh, bu qanday qonun? Maqsad, vazifa nima, bizga nima beradi? Biz bu kabi savollarga javob berishga harakat qilamiz.

Avvalo, ushbu qonun muhim ahamiyatga ega, chunki u "manfaatlar to'qnashuvi" tushunchasini rasmiylashtiradi. Ilgari biz faqat jurnalistlarning maqolalarida, bloggerlarning postlariga duch kelardik.

Qonunning asosiy g'oyasi shundan iboratki, jamiyat va davlat manfaatlari shaxs manfaatlaridan ustun turadi. Hatto aytilish mumkinki, keng qamrovli qonun shaxsiy manfaatlar uchun qarindosh-urug'larni cheklashga qaratilgan.

- **Iqtisodiy, ya'ni davlat xaridlari va umuman davlat tashkilotlarida moliyaviy munosabatlarda qarindoshlikning oldini olish;**
- **Mehnat munosabatlari, ya'ni davlat tashkilotlarida bir-birining ostidagi qarindoshlarning ishini tugatish.**

Ikkala yo'nalishda ham qonun bu borada qabul qilinishi kerak bo'lgan cheklovlar va choralarni belgilaydi.



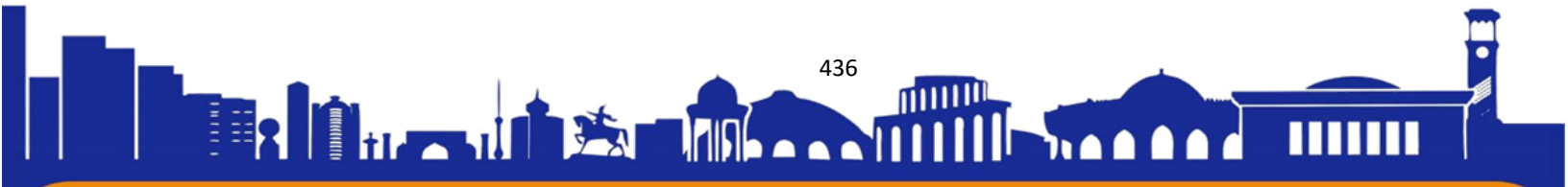


Masalan, agar rahbarning yaqin qarindoshi tashkilotda uning bevosita bo'ysunishida ishlasa, u holda qonun kuchga kirganda, u buni xabarnoma orqali oshkor qilishi va eng muhimi, o'sha xodimni manfaatlar to'qnashuvi bo'lmagan boshqa rahbarning bo'ysunishiga o'tkazishi shart. Boshqacha qilib aytganda, bo'ysunuvchilarini ishdan bo'shatishi kerak. Aks holda, bu qonun buzilishi bo'ladi va javobgarlikka olib keladi. Shu bilan birga, davlat xizmati lavozimlarining siyosiy guruhiga tegishli lavozimga ishga joylashish holatlari istisno qilinadi. Ushbu ro'yxatda ko'rsatilmagan barcha lavozimlar qonun talabiga teng ravishda bo'ysunadi, ya'ni **na fuqarolik, na harbiy lavozimlarda qarindoshlar bir-biriga bevosita bo'ysunuvchi sifatida ishlay olmaydi.**

Ma'lum bo'lishicha, qonunda yana bir qiziq nuqta bor. Manfaatlar to'qnashuvi qanday aniqlanganligi haqidagi maqolada bir nechta manbalar keltirilgan. Masalan, bildirishnomalar va deklaratsiyalar, fuqarolarning murojaatlari, davlat elektron platformalari (FHD), yagona mehnat va boshqalar.), davlat xaridlari shartnomalari va boshqalar.

Ta'kidlanishicha, ommaviy axborot vositalarida yoki Internetda joylashtirilgan ma'lumotlar, shuningdek, davlat xizmatchisiga manfaatlar to'qnashuvi bo'yicha tergov tayinlash uchun asosdir. Taqiqlangandan keyin javobgarlik ham bo'lishi kerak. Qonun korrupsiyaga qarshi kurashish agentligiga kechiktirilgan xabar uchun ma'muriy javobgarlikni belgilash to'g'risida protokol tuzish orqali manfaatlar to'qnashuvini sodir etganlarni javobgarlikka tortish vakolatini berdi.

Aytgancha, qonunning yana bir tomoni shundaki, endi davlat tashkilotiga moliyaviy va iqtisodiy zarar maqbul manfaatlar to'qnashuvi tufayli yetkazilgan bo'lsa, bu zarar manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ygan shaxs tomonidan qoplanadi.





Ushbu qonunga aholining munosabati qanday bo'ldi? O'tqazilgan so'rovnoma ko'ra, fuqarolarning aksariyati qonunga nisbatan ishonchsizlikni bildirdi.

Korrupsiya xavfini kamaytiradi-18%

Agarda qonun ishga tushsa fuqarolarning davlat institutlari va biznesiga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi-9%

Rasmiyatchilik uchun chiqarilgan qonun chunki bari bir ishlamaydi-37%

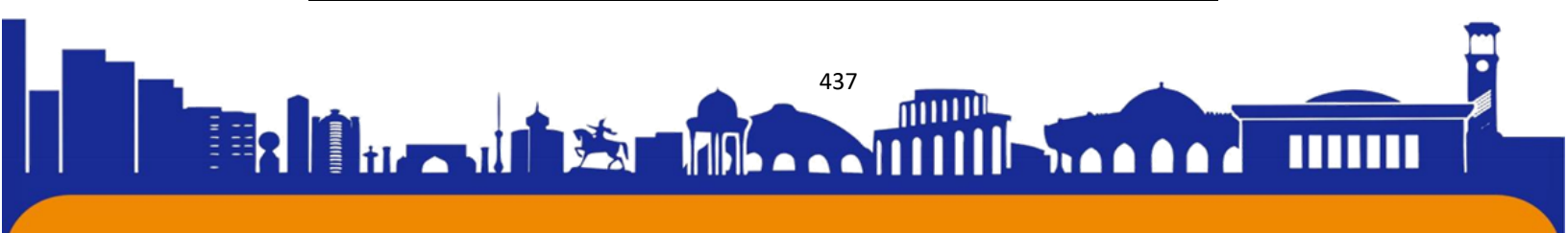
Xabardorlikning yetishmasligi, hamma tashkilotlar ham bu haqida habardor bo'lmasligi mumkin-13%

Amalga oshirish murakkab chunki qonun haqiqatan ham ishlashi uchun samarali nazorat va hisobot tizimi kerak-27%

Ushbu qonunni ijobiy natija berishiga ishongan fuqarolarning foizi **27%ni tashkil etib** asosiy g'oyalar korrupsiya xavfini kamaytirishi va davlat institutlariga nisbatan ishonchni mustahkamlanishiga olib kelishi ta'kidlandi.

Ishonchsizlikni bildirgan fuqarolarning umumiy foizi **73%ni tashkil etdi**. Ularning asosiy g'oyalari: Amalga oshirishning murakkabligi, xabardorlikning yetishmasligi, Rasmiyatchilik xavfi ya'ni shaffoflik va halollikni yaxshilash uchun haqiqiy intilishsiz qonun rasmiy ravishda bajarilishi xavfi mavjud. Nazorat organlari haqiqatan ham o'z vazifalarini bajarishlari muhimdir. Shuningdek, fuqarolar va tashkilotlar o'rtasida qonunning mavjudligi va mazmuni to'g'risida xabardorlikning etishmasligi mumkin, bu uning bajarilmasligi yoki noto'g'ri qo'llanilishiga olib kelishi mumkin.

Yosh toifalari	
Yoshlar (18-29 yosh)	40%
Kattalar (30-44 yosh)	36%





O'rtacha yosh (45-64 yosh)	19%
Qariyalar (65+ yosh)	5%
Gen toifalari	
Erkaklar	41%
Ayollar	59%

Umuman olganda, O'zbekistonda "manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida" gi qonun shaffoflikni oshirish va korrupsiyaga qarshi kurashda muhim qadamdir, ammo uning samaradorligi ko'plab omillarga, jumladan, amalga oshirish, nazorat qilish va xabardorlikka bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yangi O'zbekiston" gazetasi bosh muharriri savollariga javoblaridan. SH.Mirziyoyev". 16.08.2021 // <https://daryo.uz/2021/08/17/shavkat-mirziyoyev-yangi-ozbekiston-gazetasiga-intervyu-berdi>
2. [O'RQ-931-coH 05.06.2024. Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida](#)

